

Az irodalom az élelmiszerhamisításról és -ellenőrzésről

Gönczy Árpád

Hajdú-Bihar megyei Állategészségügyi és Élelmiszer Ellenőrző Állomás

Érkezett: 2001. május 10.

A jelentős politikai, társadalmi, gazdasági problémák hosszabb-rövidebb időn belül irodalmi megfogalmazásban is megjelennek. A hamisítás állandóan jelenlévő, súlyos probléma, különösen katasztrófák, háborúk idején. Hiszen veszélyezteti a fogyasztók anyagi érdekeit, egészségét, sőt életét és kedvezőtlenül befolyásolja az ország nemzetközi megítélését. Ezért a társadalom elvárja, hogy az állam az ilyen jelenségeket előzze meg, előfordulás esetén pedig a vétkeseket vonja felelősségre.

Az ilyen jellegű témák irodalmi feldolgozására az írók többnyire kényszerűségből pl. hírlapok tárcáiban, jegyzeteiben és/vagy – szociális érzékenységük kifejezőjeként – szociográfiák formájában vállalkoznak. Ritka a művészi ihletettségű szépirodalmi mű ezeken a területeken.

Ma már a hamisítás helyett általában az enyhébb kifejezést „megtévesztés”, vagy legrosszabb esetben a „minőségrontás” szót használják. A büntetés sem keréketörés, végtag-levágás, még csak nem is börtön, hanem pl. csak pénzbüntetés. Ami régen hamisítás volt, az jelenleg esetenként a kényelmet, olcsóságot szolgálja. Jó tejszínhabot akár géppel, akár kézzel körülményes készíteni és nem is mindig sikerül. Ma már „a tejszínhab aeroszolos palackokban kapható”, még a legelőkelőbb vendéglőben is pótszert használnak, „nem hab, nem szín és nem tej, tejszínhabnak látszik, megőrzi a színét és állagát, nem romlik meg, sokkal kevesebbe kerül és nagyobb hasznot hoz. Kétszázötven millió iskolázott amerikai úgy fog a sírba szállni, hogy soha sem fogja megtudni mi is az a tejszínhab” valójában, írta már 1923-ban Heller (1).

„Olaszországban gazdasági válság van az élelmes olaszok itt-ott hamisítják a világhírű külföldi cégek gyártmányait. A hamisítványoknak sikere van, mert olcsóbban mérik, mint az eredetit”, írta naplójában Márai Sándor (2).

Az 1600-as évek közepén Angliában pestisjárvány tört ki. A flamandok, hollandok Anglia különböző, feltételezés szerint pestis által nem érintett területein felvásárolták a termékeket és saját áruként eladták Spanyolországban, Olaszországban. A gyanús árut veszélyes volt megérinteni, kibontani, szagukat belélegezni, mert nem lehetett tudni, hogy fertőzöttek-e. „Ha figyelembe vesszük, hogy az efféle eljárás hány életbe kerülhet - ez oly kalmárkodás, amelybe tiszta lelkiismeretű ember nem bocsátkozhat” (3).

A XIX. század végén Magyarországon a vizsgált áruk több, mint 20 %-áról derült ki, hogy hamisították. „A hírlapok nap, mint nap gyűjtogatásokról,

gyilkosságokról, sikkasztásokról, élelmiszer-hamisításokról számolnak be” (4). Most, mintha ez utóbbiról nem nagyon cikkeznének.

1. Kenyér és tarhonya

IV. Henrik, francia király uralkodása (1589-1610) idején soha nem látott léhaság és korrupció uralkodott az országban. „A hitvány molnárok árpával keverik a búzát, aztán meg krétával fehéritik ki, hogy megtévezzék a vevőket”. A módosabb embereknek fehér cipót sütnek, a pékek nem nagyon ügyelnek súlyára, a súlyt sütés előtt mérik csak. Párizs főbíróhelyettese a visszaélések megakadályozása érdekében szabályozta a kenyerek súlyát. Ha a főbíróhelyettes biztosai hibát találnak, akkor a pékek választhatnak: vagy büntetést fizetnek, vagy a pénzt a „közös kalapba” dobják. Ez kisebb összeget jelentett, mint az első. Az előbbi a kincstárba, az utóbbi a főbíróhelyettes zsebébe vándorolt, aki ezzel kárpótolta magát azért a húszezer tallérért, amelybe a hivatala került. Az is előfordult, hogy a pénzes tál a biztosok zsebébe tévedt (5).

Egy akkori vélemény: „Aki, azt hiszi, sikerülhet az elértéktelenedett fehér lisztből készült kenyeret és süteményt mesterséges pótszerekkel feljavítani, az becsapja saját magát és a fogyasztókat” (6).

A londoni pestisjárvány idején is utasítani kellett a céhtanácsot, hogy a kenyerek súlyát gyakrabban ellenőrizze (3).

„A kifli-göngyölés közben sem szabad nyálazni az ujjat, mert, ha az ellenőr meglátja, már is repül a pofon, no és ha egy pék vizelni megy, hát akkor meg kell mosakodni utána” (7).

„Ha a tarhonyába tojás helyett nem kevertek volna kátrányfestéket, akkor az angol flotta, akár ötszáz vagon is átvett volna” (8).

2. A tej

Németh László szerint Móricz Zsigmond „A tej” (1915) című egyfelvonásos parasztdrámájával bevonult a népszínpadra. „Tejhamisításról szól, s a parasztmenyecske azzal védekezett, hogy oltót tettek a tejbe, attól aludt meg” (9).

Valójában álhamisításról van szó. A gazda szeretője, hogy a gazdát a feleségtől elválasszák, az ügyvédet pénzzel, az új rendőrkapitány írnokát tojással vesztegette meg. Az írnok, aki egyúttal a piaci tejellenőrzést is végezte, valóban oltót tett a feleség tejeskannájába. A tejet vásárló járásbíró a családot feljelentette. A rendőrkapitány az ügyvéd burkolt fenyegetésére a családot megbüntette. Ezek pedig, az írnok „lesz még a piacon ellenőrzés” kijelentésére azt tudomásul vették (10).

A Fővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet hatékony ellenőrzésének köszönhetően a Soroksáriak a „javított” (hamisított) tejet kénytelenek Pest helyett a fővároshoz nem tartozó Pesterzsébetre vinni.

„Tuberkulózis- és tífuszfészek lett ebből a településből, a gyerekhalandóság pedig rekordot ért el”. A hamisított élelmiszerek (főként tej) kiszűrésére a Földművelésügyi Minisztérium létre hozza az Országos Chemiai Intézet és Központi Vegyikísérleti Állomás pesterzsébeti kirendeltségét (1918). Ennek eredményeként „az első esztendőben másfél év fogházat kellett kiszabni a tejhamisítókra. Egészen elképesztő dolgokat leplezett le a tejvizsgáló, mivel nemcsak vízzel vegyítették a tejet” (11).

3. A hús és a halak

„A Blowbladder Street (London) nevet a mészárosoktól kapta, mert ezek itt ölték le és belezték ki a juhokat (és a akiknek úgy látszik az volt a szokásuk; hogy a húst csövekkel felfújták, hogy a valóságosnál kövérebbnek és zsírosabbnak látsszék, amiért aztán a főpolgármester meg is büntette őket” (3).

A piacon: „Még, hogy ezek a te makreláid frissek! Elég, ha csak ránézek a szemükre, máris tagadom! ... Hiába is locsolod naponta tízszer sós vízzel, nem frissebbek azok, mint a te üleped” (5).

4. A bor

A borok hamisítására vonatkozó adatok már Plutarkhosz, Juvenalis és id. Plinius munkáiban (pl. *Historia naturalis*) megtalálhatók (12).

A kémia bevonul a mezőgazdasági, ipari termelésbe és az élelmiszer-hamisításba. „Aki gazda vegytan nélkül dolgozik, az nem is gazda” (13).

Balzac szerint a francia borászatot a vegyészek tették tönkre. „A borok fertelmesek. Egy liter öt-hat frank s mindje pancsolt, a helybeli borok is ... Ez a bor nem fűt, olyan, mint a fejtett víz, orvosságzagú. Nem jó és így el kell mennem” (14).

„Igaz, hogy a „tokaji” homoki vinkó, szacharinnal és némi törkölyvel finomítva, de hát fő az illúzió” (15).

5. A szatócs és a vásár

„Jönnek nyakra-főre az ellenőrök, a vegyvizsgálók s hull ránk a büntetés. Málnaszörpöt hozattam. A cég nem jelezte, hogy festett vagy festetlen, hát én sem tudtam jelezni az üvegen. Elvitt belőle egy keveset a vegyvizsgáló. Kisült, hogy festett, megbüntettek”, mondta egy szatócs Féja Géza művében (16).

A középkor (476-1640) a véres háborúk, a vallási kegyetlenkedések és a nagy hamisítások kora. A vásárok – a hangulat és a nagy tömeg miatt – különösen alkalmasak voltak a hamisított termékek eladására, leleplezés esetén pedig a gyors menekülésre.

A helyszín Srnithfield, de lehetne bármely város is; az időpont az 1600-as évek eleje, a Bertalan-napi vásár. Az előző főbíró hol teherhordónak, hol kocsisnak, nyáron kutyapécérnek, télen tűzszerszámosnak öltözve tartott

ellenőrzést. Az új főbíró, Tulhajti Ádám a következőket kérdezte:

„S ugyan mi végre alakoskodott? Eh, hát, hogy betérjen minden sörházba, le a pincébe, egy pálcával megmérje, mekkora a puding, milyen mély a kancsó, a kupa meg a madártejés bögre, kerületüket cérnaszállal méricskéli, a kenyér súlyát pedig a középső ujján billegtetve. Aztán üzent az embereinek, a pudingot odaadta a szegényeknek, a kenyeret az éhezőknek, a madártejet a gyerekeknek, a kancsókat összetörte, a kupákat maga vetette a tűzre, mert nem bízott a megvásárolható tisztviselőikben, s inkább mindent maga végzett. Bár minden magas állású személy követné ezt az érdekes példát! Mert jaj, mit tudunk mi, hivatalbeliek? Mit tudhatunk? Más fülével hallunk, más szemével látunk. Tájékoztatónk egy ostoba csendbiztos vagy egy álmos bakter, aki hivatala jóvoltából, ahogy azt mondani szokás, befeketítheti a becsületes embert, mi meg a magunkénak rossz voltából kénytelenek vagyunk hinni neki”.

Tulhajti Ádám, hogy a besúgópénzt megtakarítsa elődjét követte. Csörgősipkás bolondnak öltözve járta a vásárt. Hallhatta, hogy a kofák egymás áruit becsmérik: a mézeskalács zsizsikes lisztből, bűdös tojásból, penészes gyömbérből, pimpókos mézből készül. A pipadohányt is lapulevéllal szaporítják. A söröspoharat habosra töltik, a félig kiürült poharakat még mielőtt a vendég a többit is meginná, gyorsan elviszik, hogy az összeöntött maradékot újra felszolgálják stb. A főbíró: „Máris gázságra bukkantam? ... Ó, idők! Ó, erkölcsök! ... Itt aztán kizsebelik a szegény polgárt” (17).

IRODALOM

1. Heller J. (1923): Valami történt
2. Márai S. (1900-1989): Napló 1976-1983
3. Defoe D. (1660-1731): A londoni pestis
4. Remenyik, Zs. (1900-1962): Por és hamu
5. Merle R. (1908): Libben a szoknya
6. Döblin A. (1878-1957): Berlin, Alexanderplatz
7. Hrabal B. (1914-1997): Táncórák idősebbeknek és haladóknak
8. Németh L. (1901-1975): Égető Eszter
9. Németh L.: Emberi színjáték
10. Móricz Zs. (1879-1942): A tej
11. Féja G. (1900-1979): Magyar haláltánc. Pesterzsébet: Paraszt, proletár és választási rejtelmek városa
12. Rotschneck J.: Az élelmiszerek hamisítása és ellenőrzése a régi időkben. Természettudományi Közlöny, LVI. (1924) 810. 71-76.
13. Tömörkény I. (1866-1917): Rónasági csodák. Réti táj
14. Márai S.: Európa elrablása
15. Féja G.: Magyar haláltánc. Borgengszterek aranykora Pest környékén
16. Féja G.: Magyar haláltánc. Földművelésre tér a falusi szatócs
17. Jonson, B. (1572-1637): Bertalan-napi vásár